

عوامل ضعف صله رحم در جامعه کنونی و پیامدهای آن بر خانواده

هانیه علیرضایی، فاطمه عباسی¹

چکیده

صله رحم به عنوان یکی از ارکان اساسی نظام اجتماعی اسلام نقش مهمی در استحکام پیوندهای خانوادگی و حفظ بافت اجتماعی ایفا می‌کند. این پژوهش به بررسی عوامل تضعیف کننده صله رحم در جامعه معاصر و پیامدهای آن بر ساختار خانواده می‌پردازد. مسائل مختلفی همچون کوچک شدن فضای مسکونی، افزایش هزینه‌های اجتماعی، تغییرات اخلاقی و کمبود آگاهی از حقوق و تکالیف خویشاوندی، موجب فاصله گیری اعضای خانواده از یکدیگر شده است. این تحقیق با روش توصیفی- تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای ضمن تبیین مفهوم و جایگاه صله رحم به تحلیل ریشه‌های مسائلا مذکور می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ضعف صله رحم منجر به تنهایی و انزوای اجتماعی، احساس گناه و کمبود پشتیبانی معنوی، تضعیف پیوندهای خانوادگی و ایجاد سوء تفاهات می‌شود. نتایج پژوهش حاکی از ضرورت توجه جدی به احیای فرهنگ صله رحم در جامعه اسلامی و اتخاذ تدابیر عملی برای تقویت روابط خانوادگی است.

واژگان کلیدی: عوامل، صله رحم، جامعه، خانواده.

¹ طلاب سطح 2، حوزه علمیه تخصصی الزهراء، شهرستان صحنه، استان کرمانشاه.

مقدمه

خانواده به عنوان کوچکترین و در عین حال بنیادی‌ترین واحد اجتماعی، همواره محل توجه اندیشمندان و جامعه‌شناسان بوده است. در تعالیم اسلامی، حفظ و تقویت پیوندهای خانوادگی از طریق صله رحم جایگاه ویژه‌ای دارد.

قرآن کریم در آیات متعددی بر اهمیت صله رحم تأکید کرده و آن را در کنار عبادت خداوند قرار داده است. با این تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی عصر جدید، چالش‌هایی را برای حفظ این ارزش اساسی ایجاد کرده است. جامعه کنونی با تغییرات سریع و گسترده در ساختارهای اجتماعی، الگوهای زندگی و ارزش‌ها مواجه است.

شهرنشینی، مدرنیته، تکنولوژی نوین و تحولات اقتصادی، تأثیرات عمیقی در روابط خانوادگی گذاشته و موجب تغییر در الگوهای سنتی ارتباط میان اعضای خانواده شده است. این تحولات اگرچه ممکن است جنبه‌های مثبتی داشته باشند، اما در برخی موارد موجب فاصله‌گیری و ضعف پیوندهای خانوادگی شده‌اند.

صله رحم در ادبیات اسلامی، مفهومی فراتر از دیدارهای ساده خانوادگی است. این مفهوم حاوی ابعاد عمیق روحانی، اجتماعی، و اخلاقی است که بنیان اصلی نظام اسلام را تشکیل می‌دهد.

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ؛ وَ أَنَانِ كَهٗ بِآٲَهٗ خَدَاوَنَد بَهٗ ٲِیَوَنَد بِآٲِ فَرْمَان دَاَدَهٗ مِیٲِیَوَنَدَنَد وَ اَز ٲَرورَدگَارشَان بِیَم دَارَنَد وَ اَز سَخْتِی حَسَاب مِی‌تَرَسَنَد.»^۱

حال سؤال این است در تعالیم دین چه مواردی به عنوان عوامل ضعف صله رحم و آثار آن در زندگی شده است؟ این تحقیق به روش تحلیلی- توصیفی و با ابزار فیش برداری و از منابع

کتابخانه‌ای و مقالات علمی پژوهشی سعی دارد مطالب مربوطه به عوامل ضعف و پیامدهای مربوط به صله رحم را مورد تحقیق و مطالعه دقیق قرار بدهد.

این موضوع در مقالات متعددی مورد بررسی قرار گرفته یکی از منابعی که از آن استفاده شده کتاب چشم اندازی به صله رحم در آیات و روایات نوشته اقبال حسینی نیا که به موضوع صله رحم و در دو فصل به موضوع صله رحم پرداخته است.

کتاب دیگر صله رحم و روابط اجتماعی نوشته محمدرضا ضمیری که در چند فصل به موضوع صله رحم پرداخته است. مهم‌ترین تفاسیری که در این مقاله استفاده شده تفسیر نور از قرائتی که به موضوع صله رحم پرداخته است و تفسیر دیگر تفسیر نمونه از مکارم شیرازی که در چند فصل به موضوع صله رحم پرداخته است تحقیق حاضر سعی دارد عوامل ضعف صله رحم و پیامدهای آن بر خانواده از منظر قرآن و روانشناسی مورد بررسی قرار دهد.

1- مفهوم

صله رحم از ترکیب دو واژه صله به معنای پیوند و اتصال و رحم به معنای خویشاوندی تشکیل شده است. در لغت رحم به معنای رحمت و مهربانی نیز می‌آید که نشان دهنده ماهیت عاطفی و مهربانانه این رابطه است.^۱

از نظر اصطلاح فقهی صله عبارت است از برقراری ارتباط مناسب با خویشاوندان و انجام وظایف مربوط به آنان است.^۲ و در اصطلاح دیگر عبارت است از کمک و نیکی کردن به خویشاوندان و هم دردی با آنان با جان و مال در حد توان انسان و قطع رحم به اموری گفته می‌شود که مخالف این روش باشد.^۳

2- جایگاه

صله رحم در نظام ارزشی اسلام جایگاه رفیع دارد. این موضوع را می‌توان از جهات مختلف مورد بررسی قرار داد. از منظر عبادی، صله رحم نوعی عبادت اجتماعی محسوب می‌شود که ثواب اخروی و برکات دنیوی دارد.^۴

از جنبه اجتماعی، صله رحم عاملی برای تقویت همبستگی و انسجام اجتماعی است. خانواده به عنوان هسته اصلی جامعه، زمانی می‌تواند نقش سازنده‌ای در جامعه ایفا کند که روابط درونی آن محکم و استوار باشد.

از منظر روان شناختی، صله رحم موجب تأمین امنیت عاطفی و روانی افراد می‌شود. انسان موجودی اجتماعی است و نیاز به تعلق و پیوند با دیگران دارد و خانواده اولین و مهمترین محیطی است که این نیاز را برآورده می‌کند.^۱

1 - راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (1412 ق)، المفردات فی غریب القرآن، ج 1، بیروت، دارالقلم، ص 347.

2 - حلی، حسن بن یوسف (1413 ق)، تذکره الفقهاء، ج 15، قم، موسسه آل البيت، ص 264.

3 - رضا رجب زاده، «راه نجات»، ترجمه منهاج النجاه، ملاحسین فیض کاشانی، ص 121.

4 - مجلسی، محمدباقر، (1403 ق)، بحارالانوار، ج 74، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ص 82.

همچنین صله رحم از منظر اقتصادی نیز اهمیت دارد. تکافل اجتماعی که یکی از اهداف اسلام است، از طریق نظام خانوادگی محکم تحقق می‌یابد. وقتی روابط خانوادگی قوی باشد، اعضای خانواده در مواقع ضروری از یکدیگر حمایت می‌کنند و بار اقتصادی جامعه کاهش می‌یابد.^۲

3- عوامل تضعیف صله رحم در جامعه کنونی

3-1) کوچک شدن خانه‌ها

یکی از عوامل مهم تضعیف صله رحم در جامعه کنونی، کوچک شدن فضاهای مسکونی است. در گذشته، خانواده‌های بزرگ در خانه‌هایی با فضای وسیع زندگی می‌کردند که امکان اسکان میهمانان و برگزاری مراسم‌های خانوادگی را فراهم می‌آورد.

امروزه، با گرانی مسکن و تمایل به زندگی مستقل، بیشتر خانواده‌ها در آپارتمان‌های کوچک زندگی می‌کنند که فضای کافی برای میزبانی ندارد. این وضعیت موجب مهودیت در دعوت از خویشاوندان و کاهش تعاملات خانوادگی شده است. وقتی فضای منزل محدود باشد، میزبانی از اقوام کاری دشوار و گاه غیرممکن می‌شود. در نتیجه، دیدارهای خانوادگی کاهش یافته و ارتباطات تنها به مناسبت‌های خاصی محدود می‌شود.

علاوه بر این با کمبود فضا موجب کاهش صمیمیت در روابط خانوادگی نیز می‌شود در خانه‌های کوچک، اعضای خانواده امکان گفتگوی خصوصی و صمیمانه با میهمانان را ندارد این وضعیت تدریجاً منجر به سردی روابط و کاهش علاقه به دیدار با خویشاوندان می‌شود.^۳

1 - مطهری، مرتضی، (سال 1378)، مجموعه آثار، ج 23، تهران، انتشارات صدرا، ص 156.
2 - سبحانی، جعفر، (سال 1390)، الاخلاق فی القرآن، ج 2، قم، مؤسسه امام صادق (ع)، ص 245.
3 - قرائتی، محسن، سال 1395، تفسیر نور، ج 8، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ص 123.

عاطفی بسی گسترده‌تر بود و حتی رابطه‌ی عاطفی نزدیکی میان جد و نوادگان بود. و در نتیجه فرد از نظر روانی هم بستگی بیشتری داشت.^۱

در روایت‌های اسلامی، از پیوندهای خویشاوندی به صله رحم تعبیر شده است و صله رحم در حفظ و تقویت پیوند خویشاوندی بسیار سفارش کرده است «مَا مِنْ خُطْوَةٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ خُطْوَتَيْنِ خُطْوَةٌ تَشُدُّ صَفًّا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ خُطْوَةٌ يَخْطُوهَا مُؤْمِنٌ إِلَى ذِي رَحِمٍ قَاطِعٍ يُصْلِحُهَا؛ هیچ گامی نزد خداوند دوست داشتنی‌تر از دو گامیست قدمی که مؤمن با آن در راه خدا مستی را پر می‌کند و قدمی که مؤمن برای برقراری رابطه با خویشاوندی که از او بریده است برمی‌دارد»^۲

4-4) ایجاد سوء تفاهم و کدورت

قطع رحم موجب کدورت و کینه بین خویشاوندان می‌شود و گته این کینه و عداوت سبب به وجود آمدن نزاع و درگیری بین آن‌ها شده یا حساس شود تا یک دوست و خویش انسانیه فردی بیگانه و دشمن برای انسان تبدیل گردد افزون بر این قطع رحم پیامدهای ناگواری دارد.^۳

ضعف صله رحم، گسترش سوء تفاهمات و کدورت‌ها در خانواده است وقتی اعضای خانواده با یکدیگر ارتباط کافی ندارند زمینه برای بروز سوء برداشت‌ها فراهم می‌شود. کلمات یا رفتارهای ساده ممکن است به گونه‌ای تفسیر شود که موجب رنجش و کینه شود.

عدم ارتباط مداوم موجب می‌شود که اعضای خانواده از وضعیت یکدیگر بی‌اطلاع باشند. این بی‌اطلاعی زمینه را برای قضاوت‌های نادرست فراهم می‌کند.

1 - حسین بافکار، همان، ص 99.

2 - محمد خورشید رحمت، اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه جلد 1، سال 1394، ص 150.

3 - جعفر، صادقی فدکی «سیمای شیعه از نگاه اهل سنت»، مجمع جهانی شیعه شناسی، سال 1386، جلد 1، ص 268.

کدورت‌های خانوادگی همچنین بر نسل‌های بعدی تأثیر منفی دارد. فرزندان که شاهد دشمنی بین اعضای خانواده هستند، الگوی منفی را یاد می‌گیرند و ممکن است در آینده نیز روابط مشابهی برقرار کنند به این تربیت کدورت‌ها نسل به نسل انتقال می‌یابد و ریشه‌دار می‌شود. همچنین سوءتفاهمات خانوادگی اغلب منجر به تحکیم خانواده به دسته‌ها و جناح‌ها می‌شود. هر گروه طرفدار یکی از طرف‌های درگیر می‌شود و این وضعیت کل ساختار خانواده را متشنج می‌کند. در چنین شرایط مراسمی‌های خانوادگی نیز دچار مشکل می‌شوند و گاهی برگزار نمی‌شوند.¹

1 - طوسی، محمد بن حسن، 1407 ق، المبسوط فی فقه الامامیه، ج 6، تهران، المکتبه المرتضویه، ص 234.

نتیجه گیری

- 1- بررسی عوامل تضعیف کننده صله رحم در جامعه کنونی و پیامدهای آن بر ساختار خانواده نشان دهنده ضرورت توجه جدی به این مسئله است. عواملی چون کوچک شدن فضاهای مسکونی، افزایش هزینه‌های اجتماعی، انحرافات اخلاقی برخی اعضای خانواده، کمبود آگاهی از حقوق و وظایف متقابل به تدریج پیوندهای خانوادگی را تضعیف می‌کنند.
- 2- پیامدهای این تضعیف نیز بسیار گسترده و عمیق است. تنهایی و انزوای اجتماعی، احساس گناه و کمبود پشتیبانی معنوی، ضعف پیوندهای خانوادگی، و گسترش سوءتفاهمات، از جمله نتایج منفی این وضعیت است که نه تنها به افراد بلکه بر کل جامعه تأثیر می‌گذارد.
- 3- اسلام به عنوان دین جامع، نظام کاملی برای حفظ و تقویت روابط خانوادگی ارائه داده است. احیای این آموزه‌ها و تطبیق آن‌ها با شرایط زمانه می‌تواند راه حلی مؤثر برای مقابله با مشکلات موجود باشد. آموزش صحیح مفاهیم دینی ایجاد فضاهای مناسب برای تعامل خانوادگی، و کاهش فشارهای اقتصادی خانوادگی از جمله اقدامات ضروری در این زمینه است. خانواده به عنوان اساس جامعه، نیاز به حمایت جدی دارد حفظ صله رحم نه تنها یک وظیفه دینی، بلکه ضرورتی اجتماعی است که بدون آن جامعه دچار آسیب‌های جدی خواهد شد. امید آن می‌رود که با تلاش همگانی، بتوان این ارزش اساسی را در جامعه احیا کرد و پیوندهای خانوادگی را تقویت نمود.

فهرست منابع

* قرآن کریم

1. اقبال حسینی نیا، « وصال خویشان: چشم اندازی به صله رحم در آیات و روایات»، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، سال 1385، ص 54.
2. جعفر صادقی فدکی «سیمای شیعه از نگاه اهل سنت»، مجمع جهانی شیعه شناسی، سال 1386، جلد 1، ص 268.
3. جوادی آملی، عبدالله، سال 1392، منزلت زن در اندیشه اسلامی، ج 5، قم، انتشارات اسراء، ص 189.
4. حسین بافکار، «کانون مهر ویژه روز خانواده»، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، جلد 1، ص 64.
5. حسینی، سید محمدحسین، سال 1394، روانشناسی خانواده، ج 3، تهران، انتشارات سمت، ص 178.
6. حلی، حسن بن یوسف (1413ق)، تذکره الفقهاء، ج 15، قم، موسسه آل البيت، ص 267.
7. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (1412 ق)، المفردات فی غریب القرآن، ج 1، بیروت، دارالقلم، ص 347.
8. رضا رجب زاده، «راه نجات»، ترجمه منهاج النجاه، ملاحسین فیض کاشانی، ص 121.
9. سبحانی، جعفر، 1390، الاخلاق فی القرآن، ج 2، قم، مؤسسه امام صادق (ع)، ص 245.
10. طباطبایی، سید محمدحسین، سال 1395، تفسیر المیزان، ج 4، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ص 278.
11. طوسی، محمد بن حسن، (1407 ق)، المبسوط فی فقه الامامیه، ج 6، تهران، المکتبه المرتضویه، ص 234.

12. فیض کاشانی، محمدحسن، (1406ق)، الوافی، ج 7، اصفهان، کتابخانه امام امیرالمؤمنین، ص 189.
13. قرائتی، محسن، سال 1395، تفسیر نور، ج 8، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ص 123.
14. مجلسی، محمدباقر، (1403ق)، بحارالانوار، ج 74، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ص 82.
15. محمد خورشید رحمت، اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه جلد 1، سال 1394، ص 150.
16. محمدرضا ضمیری، «صله رحم و روابط اجتماعی»، مؤسسه علمی فرهنگی دارالحديث، سال 1358، ص 131.
17. محمدعلی رضایی اصفهانی، «قرآن و علوم انسانی»، انتشارات پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، جلد 1، سال 1391، ص 130.
18. محمدی ری شهری، محمد، سال 1389، میزان الحکمه، ج 14، قم، دارالحديث، ص 267.
19. مصطفی خلیلی، «جوانان و پرسش‌های اخلاقی در منظر حکیم الهی علاوه طباطبایی»، مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات حوزه‌های علمیه، سال 1380، ص 115.
20. مطهری، مرتضی، سال 1378، مجموعه آثار، ج 23، تهران، انتشارات صدرا، ص 156.
21. مکارم شیرازی، ناصر، سال 1385، تفسیر نمونه، ج 12، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ص 234.